

dennäköiseltä, että kotihoidon tuen bruttosumman muutos olisi lisännyt vuodesta 1996 vuoteen 1998 naisten kotiin jäämisen kannustimia ja siten vähentänyt työvoiman tarjontaa. Sen sijaan tulosta voi selittää työmarkkinoilla tapahtunut muutos. Parantunut työllisyystilanne ja/tai kiristynyt työtahti ovat voineet rohkaista äitejä hoitovapaan käyttöön.

Tutkijoiden lopputulos voisi kaikessa yksinkertaisuudessaan olla siinä, että sosiaalietuuksien karsiminen lisää työllisyyttä. Se antaisi tukea väitteille kannustinloukku-uudistuksen siunaussellisuudesta. Laine ja Uusitalo suhtautuvat itse varsin ymmärrettävästi hieman varauksellisesti tuloksiin todetessaan, että

työvoiman kysynnän elpyminen olisi kasvattanut työllisyyttä, vaikka kannustimissa ei olisi tapahtunut muutoksia. Tämä ei tarkoita kuitenkaan sitä, etteikö tutkimus olisi ollut hyödyllinen. Lukija huomaa varmasti, että Laine ja Uusitalo ovat tuottaneet mikrotietokantojen analyysin avulla kiinnostavia ja tärkeitä johtolankoja.

Lopuksi on silti syytä huomauttaa, että työvoiman tarjonta on kuitenkin vain yksi sosiaalipoliittisten muutosten vaikutusalue. Vero-, palvelumaksu- ja tulonsiirtojärjestelmät vaikuttavat taloudessa myös säästämiseen, pääomanmuodostukseen, koulutuspäätöksiin, ammatinvalintaan, asuntojen hintoihin ja

moniin muihin tekijöihin. Laiminlyöty näkökulma koskee sitä, miten talouspoliittiset päätökset – esimerkiksi kannustinloukku-uudistus – vaikuttavat lasten elinoloihin ja hyvinvointiin.

HEIKKI HIILAMO

VELI LAINE & ROOPE UUSITALO
KANNUSTINLOUKKU-UUDISTUS-
TEN VAIKUTUKSET TYÖVOIMAN
TARJONTAAN
HELSINKI: VALTION TALOUDEL-
LINEN TUTKIMUSKESKUS, 2001
58 s.

TORJUNTA, TIEDOSTAMATON JA KESKUSTELUKÄYTÄNNÖT

Michael Billig ei liity Freudin tutkimustyötä ja psykoanalyysin perusteita tarkastelevalla oppineella kirjallaan suoranaisesti psykoanalyysin kriitikoiden kasvavaan joukkoon. Kyse on tutkimuksesta, joka erittelee Freudin ajattelun yhden keskeisen käsitteen – torjunnan – luonnetta uudemman diskursiivisen psykologian ja retoriikan sosiaalipsykologian valossa. Lähtökohtana on Freudin itsensäkin kannattama ajatus siitä, että torjunnan käsite muodostaa psykoanalyttisen ajattelun kulmakiven. Torjunnan mekanismeista Freud sen sijaan kirjoitti suhteellisen yleisesti ja tekemättä hienojakoisempia erittelyitä. Billigin tarkoituksena on nimenomaan tarkentaa torjunnan mekanismien tuntemusta ja luoda valoa siihen, miten torjunta

tapahtuu yksilöiden välisessä kielellisessä kommunikaatiossa.

Billigin suuri väite on, että torjunnassa on yleisellä tasolla kyse kielellisestä toiminnasta. Me opimme tekemään strategisia siirtoja keskustelussa: välttämään puhetta epämiellyttävistä aiheista, siirtymään aiheesta toiseen, suuntaamaan keskustelua tiettyyn suuntaan jne. Ilmiö tapahtuu pienten sanojen avulla lähes huomaamatta ja rutiininomaisesti arkielämän keskustelukäytännöissä. Keskustelu siis luo tiedostamatonta, emmekä ole suinkaan aina tietoisia kaikista pienistä valinnoista. Tässä mielessä Freudista jo aikaisemmin paljon kirjoittanut Billig pyrkii siis tekemään ymmärrettäväksi torjunnan mekanismeja kielifilosofiasta runsaasti vai-

kutteita saaneen diskursiivisen psykologian perusideoiden avulla.

Billigin tutkimus on havainnollisesti ja huolellisesti kirjoitettu analyysi ja uudelleentulkinta torjunnasta. Freudin psykodynaamisesta lähestymistavasta poiketen Billig sijoittaa torjunnan ilmiönä ihmisten välisiin dialogeihin, jotka rakentavat ja tuottavat tiedostamatonta. Kirja alkaa torjunnan merkityksen analyysistä psykoanalyysissä. Sen jälkeen Billig esittelee diskursiivisen psykologian ja retoriikan sosiaalipsykologian näkökulmaa ajatteluun, puhumiseen ja torjuntaan. Sitä seuraa kielen, kohteliaisuuden ja halun suhteiden pohdinta. Näköalana on se, miten meistä rakentuu tunteemme ja itsemme hallitsevia ”kypsiä keskustelijoita”. Kirjansa jatkossa Billig

pohtii vielä usean tapausanalyysin valossa sitä, miten torjunta tapahtuu ja mitä ilmiö tarkoittaa. Ensin pikku-Hansin tapauksen yhteydessä nousee esille täysin uusia piirteitä tästä yhdestä tunnetuimmasta Freudin tapausanalyysistä. Billig korostaa oidipaalisien lapsen vanhempien puheen analyysiä. Torjunta, muistaminen ja unohtaminen liittyvät myös tärkeällä tavalla yhteen. Kirjansa loppupuolella Billig ottaa vielä esille tunteiden ja etnisyyden torjunnan, jotka tulevat esille Elisabeth R:n ja Doran tapausesimerkeissä.

Diskursiivisen psykologian ja psykoanalyysin suhde on ymmärretty yleisesti vastakohtaiseksi. Billig romuttaa tämän näkemyksen: torjunta ohjaa keskustelua ja torjunta on myös itsessään dialoginen tai diskursiivinen prosessi. Dialoginen tiedostamaton tarkoittaa yksinkertaisesti prosessia, jossa keskustelusta suljetaan aihepiirejä, jotka ulkopuolisesta tuntuvat järkeviltä. Dialogisen tiedostamattoman idea palautuu Billigin aikaisempaan tutkimukseen siitä, miten nationalismissa esiintyy torjuttuja aineksia ja miten sen nykyinen muoto eli ns. banaali nationalismi elää arkielämässä tiedostamattomasti taustalla soivana muzakina. Freud-teos ei merkitse uutta vaihetta Billigin tuotannossa, vaan enemmänkin retoriikan tutkimuksen alueen laajentamista. Tarkastelun suuri kysymys on torjunnan luonne kieleen perustuvana mekanismina, joka ei ole minän sisäinen yksilöpsykologinen tai biologispohjainen voima, vaan opittu sosiaalinen ja kieleen perustuva diskursiivinen toimintatapa.

Billigin ajattelun lähtökohtana on ajatus siitä, että kieli on samaan aikaan ilmaiseva ja torjuva. Kun me opimme sanomaan asioita, me opimme myös olemaan ilmaisematta tiettyjä asioita. Billig vie ajatuskulun vielä hieman pidemmälle. Kieli ei vain tarjoa välinettä torjun-

nalle, se myös vaatii sitä. Billig määrittelee torjunnan luonnetta (s. 71–72): ”Torjunnan juuret eivät välttämättä sijaitse biologisesti synnynnäisissä haluissa, jotka tekevät läsnäolonsa tunnetuksi lapsuuden varhaisimmissa vaiheissa, ennen kuin kieli on hankittu. Koska me puhumme, meillä on haluja, jotka täytyy torjua. Jos nämä halut, jotka ovat kielen herättämiä, eivät ole torjuttuja, silloin kieli ja moraalinen järjestys olisivat uhattuna. Millään muulla lajilla ei ole kieltä, ja minäkään muun lajin ei tarvitse kehittää torjunnan tapaa. Tämä ei ole kohdan oikku, vaan kieli on perimiltään sekä ilmaiseva että torjuva.”

Billigin argumentaation perusidea on kääntää katse keskustelutiinien tarkasteluun. Sosiaalinen elämä on kielen lävistämä. Keskustelussa esiintyvät pienet asiat paljastavat suuria asioita. Vanhempien välinen keskustelu on siten myös se maailma, josta lapsi omaksuu kielenkäytön tavat. Siksi esim. pikku-Hansin tarina on yhtä paljon hänen oidipaalisten vanhempiensa tarina, eikä torjunnan mekanismeja tule nähdä yksilön sisäiseen maailmaan perustuvina, vaan ympäröivästä sosiaalisesta todellisuudesta sisäistettyinä ilmaisutapoina.

Billig analysoi yksityiskohtaisesti Freudin esittämiä tulkintoja hänen potilaistaan ja Freudin omaa kirjeenvaihtoa. Erittelyn ideana on se, että psykoanalyttisen teorian keskeisille metapsykologisille oletuksille voidaan antaa selitys diskursiivisen psykologian näkökulmasta. Kohteliaiden ilmaisujen käyttöä analysoidessa voidaan löytää monia sääntörakenteita, jotka ohjaavat keskustelua. Kohteliaisuus tuottaa samalla vastakohtanaan sivistymättömyyden, jossa ei ole mitään biologista. Kohteliaisuus tarkoittaa, että me käytämme keskustelussa tiettyjä ilmaisuja ja torjumme toisia epäkohteliaina, opimme kertomaan vit-

sejä oikeissa tilanteissa ja osaamme vastata kysymyksiin oikealla tavalla. Lasten kasvatuksessa ohjataan oikeaan kielenkäyttöön, joka tuottaa lapselle tavanomaisen moraalien arkipäiväisessä vuorovaikutuksessa.

Tärkeimpänä puolena voidaan pitää aihepiirien retorisen hylkäämisen tai torjumisen oppimista. Kun lapsi kuuntelee vanhempiensa puhetta, hän oppii sen, miten siirtyään aiheesta toiseen, miten pienillä käännöksillä muutetaan keskustelun suuntaa tai miten keskustelussa jätetään sanomatta tiettyjä asioita. Lapsen ja vanhempien välinen keskustelu tarkoittaa sitä, että lapsi omaksuu puheeseensa tietyn moraalisen normiston. Billig pitää lisäksi torjuntaa kieleen perustuvana mekanismina universaalina, vaikka se, mitä torjutaan keskustelussa, miten torjunta tapahtuu tai mikä jätetään sanomatta, on kulttuurisesti ehdollista.

Billigin kirjan ehkä suurin ansio on psykoanalyttisen teorian metapsykologisten oletusten pohdinnassa. Kirjan analyysillä voi nähdä esim. yhteyksiä Pierre Bourdieun sosiologiseen ajatteluun, jossa aivan samalla tavalla pohditaan sitä, miten keskustelussa ilmaistaan asioita ja miten kielelliset ilmaisut kertovat sosiaalisen kentän toiminnasta. Bourdieu näkee oman ajattelunsa sosiaalisen psykoanalyysinä, jota hän nimittää myös sosioanalyysiksi. Billigin analyysi torjunnasta kielenkäyttöön perustuvana ilmiönä on vastaavalla tavalla keskustelun tai puheen sosiaalista psykoanalyysiä, jossa sisäisinä tai biologisina pidetyille ilmiöille löydetään sosiaalinen ja yhteisöllinen alkuperä. Yksilö omaksuu julkisesta keskustelusta kielenkäytön tapoja, jotka muovavat hänen ajatteluaan ja puhettaan.

Billigin mukaan torjunta, tunteet, muistaminen, unohtaminen, identiteetti tai halut ovat siis kielellisesti muotoutuneita ilmiöitä, joita

voidaan tarkastella sosiaalisesta todellisuudesta omaksuttuina keskustelu- ja puhetapoina. Näitä konventioita me toistamme arkielämässä. Niistä on muodostunut automatisoituneita rutiineja, joiden sisältöä me emme kyseenalaista lainkaan. Torjuntaa ei ole tarvetta siten nähdä biologisena mekanismina, vaan luonteeltaan sosiaalisesti epäsovivien ajatusten ilmaisun välttämisenä. Torjuntaa on yhtä kauan kuin on puhettakin: moraalinen järjestys vaatii aina jossakin määrin torjuntaa. Keskustelua ei ole myöskään ilman torjuntaa. Kun me sanomme jotakin, me teemme sosiaalisesti ohjautuneita valintoja siitä, mitä voi ilmaista ja miten.

Summa summarum: kirja on huolellisesti ja havainnollisesti kir-

joitettu. Billig johdattelee lukijan uudenlaiseen maisemaan, jossa psykoanalyttinen ajattelu muuttaa muotoaan. Mielensisäisinä tai psyykkisinä pidetyt asiat saavat ulkoisen ja kommunikaatioon perustuvan luonteen. Kyse ei siis ole radikaalista paluusta Freudiin tai Freudin uudelleenlöytämisestä. Kirja dokumentoi huolellisesti psykoanalyysin perustajan ajattelua ja hänen elämänsä liittyneitä vaiheita. Esityksen puutteena voi pitää kenties sitä, että siinä pohditaan melko suppeasti aikaisempaa tiedostamatonta koskevaa tutkimusta, kuten Volosinovin näkemyksiä psykoanalyysistä, 1960- ja 1970-luvun kieliteoreettista tutkimusta psykoanalyysistä tai Eliksen sivilisaatioteoreettista tuotantoa. Esim. Eliksen tarkaste-

lulla voisi olettaa olevan paria lyhyttä mainintaa suuremman yhteyden tarkasteluun. Kunniaksi on toki sanottava, että Billig käsittelee Freudin elämää, kirjeenvaihtoa, potilasanalyysijä ja tuotantoa hienotunteisesti. Kirja on siis torjunnan osalta kypsää ja tahdikasta keskustelua tärkeästä klassikosta!

PEKKA KUUSELA

MICHAEL BILLIG
FREUDIAN REPRESSION
CONVERSATION CREATING THE
UNCONSCIOUS
CAMBRIDGE: CAMBRIDGE
UNIVERSITY PRESS, 1999
290 s.

TILASTOGRAFIKKAA VASTA-ALKAJILLE JA EDISTYNEILLE

Vesa Kuusela on tehnyt erinomaisen tärkeän työn kirjoittaessaan ensimmäisen suomenkielisen yleisesityksen tilastografiikan perusteista. Kirja on epäilemättä hyödyllinen kaikille niin tilastoja laativille kuin niitä tulkitsevillekin, kuten esimerkiksi YP:n lukijoille. Erityisen terveellistä luettavaa teos olisi varmasti markkinointiviestinnän parissa toimiville, koska tunnetusti erilaisen myyntipuheiden kylkiäisenä houkutus käyttää tilastokuvioita harhaanjohtavalla tavalla saattaa muodostua poikkeuksellisen voimakkaaksi.

Kuusela aloittaa tarkastelunsa siitä paradoksaalisesta tilanteesta, että ainakaan kukaan kunniallisena itseään pitävä ihminen ei tietoisesti kir-

joita valheita eikä laadi virheellistä taulukkoa, mutta sen sijaan sanomaa vääristävä tilastokuvio saatetaan hyväksyä. Monien syiden seurauksena asenteet graafisia esityksiä kohtaan ovat väljempiä kuin perinteisempien ja muotoseikoiltaan vakiintuneempien tilastotaulukkojen tapauksessa, verbaalista ilmaisua unohtamatta. Kuitenkaan graafisten esitysten huonolle maineelle ei ole todellisia substantiaalisia perusteita. Kuuselan mukaan kyse on ennemmin tekijän rehellisyydestä ja taidoista kuin esitystavasta sinänsä. Kuviomuotoinen tilastotieto on havainnollista ja helposti omaksuttavaa, jos asia ylipäätään sopii graafiseen asuun puettavaksi ja kuvio on laadittu oikein.

Tätä argumenttia tukee tilastografiikan historia, joka on pidempi ja monipolvisempi kuin yleisesti tiedetään. Kuusela kirjoittaa yllättyneensä havaitessaan, että etenkin amerikkalaisessa perinteessä tilastografiikka on arvostettu tieteenala, jonka piirissä on tehty aktiivisesti vuosisadan verran tutkimustyötä. Alkujaan tämän tieteenalan historia palautuu kuitenkin jo René Descartesiin ja hänen lisäksi valistuksen ajan Skotlantiin. Descartesin kehittämä suorakulmainen koordinaattijärjestelmä mahdollisti kvantitatiivisen tiedon esittämisen graafisessa muodossa, mutta hän ei vielä tehnyt tilastokuvioita. Kunnia ensimmäisistä tilastokuvioista kuuluu skotlantilaissyntyiselle William